UOT: 634.75

ÇİYƏLƏK BİTKİSİ VƏ YENİ İNTRODUKSİYA OLUNMUŞ ÇİYƏLƏK SORTLARI

R.M. ELDAROV, B.M. ELDAROVA
AKTN Meyvəçilik və Çayçılıq ET İnstitut

Məqalədə çiyələk bitkisi, onun yayılma arealı və ölkəmizə İngiltərədən 2017-ci ildə introduksiya olunmuş çiyələk sortları haqqında məlumat, eləcə də həmin sortların pomoloji təsviri verilmişdir.

***Açar sözlər**: çiyələk bitkisi, çiyələk sortları, introduksiya, aqrotexnika.*

Çiyələk bitkisi haqqında ilk yazılı məlumatlara Pliniyin (b.e. 23-79) "Təbiətin tarixi" adlı əsərində rast gəlinmişdir. O, bu əsərdə İtaliyanın təbii bitkisi kimi tanınmış çiyələyi "Fraga" adlandırmışdır. Meşə çiyələyi kimi tanınan *Fragaria vesca* ilk əkilən çiyələk növü olmuşdur. 1500-cü ildə botaniklər tərəfindən çiyələk bitkisinin sistematikası öyrənilmiş və təsnifləndirilmişdir. 1600-1700-cü illərdə Amerikadan Avropaya gətirilmiş *Fragaria virginiana* x *Fragaria chiloensis* çiyələk növlərinin hibridləşməsindən alınmış və bağ çiyələyi olaraq adlandırılan *Fragaria* × *ananassa* hazırda yetişdirilən sortların əsas mənşəyidir [4].

Çiyələk bitkisi - çiçəkli bitkilər (*Plantae*) aləmi, örtülütoxumlular (*Magnoliophyta*) şöbəsi, ikiləpəlilər (*Magnoliopsida*) sinifi, gülçiçəklilər (*Rosaceae*) sırasına, gülçiçəklilər (*Rosaceae*) fəsiləsinə və Fragaria cinsinə aiddir.

Çiyələk, saçaqlı kök sisteminə malik ot tipli bitkidir. Səthi kök sistemi yaradır, yaxşı drenaj edilmiş münbit torpaqlarda 60-70 sm dərinliyə qədər inkişaf edir. Köklərin əsas hissəsi 0-15 sm torpaq qatında yerləşir. Ağır torpaqlarda isə köklər üfüqi istiqamətdə böyüyür. Çiyələk çox qısalmış bir gövdəyə malikdir. Yarpağı 3 ayadan ibarət olur, istisna olaraq 4-5 ayadan ibarət çiyələk yarpağına rast gəlinir. Kənarları dişlidir. Çiyələk yarpaqları 2/5 nizamında spiral olaraq düzülmüşdür. Çiyələyin hər altıncı yarpağı birinci yarpağın üzərinə düşür. Yarpaqlar üç hissəlidir. Belə ki, bığcıq üzərində olan yarpaqlar sıx birləşib qırçın əmələ gətirir. Yazda temperaturun artması nəticəsində rüşeym yarpaqları 2-3 həftə sonra tam inkişaf edir. Yarpaqlar il ərzində 2 dəfə təzələnir. Kollar (stolonlar) yaz boyunca qoltuq tumurcuqlarından meydana gələrək inkişaf edir. Yarpaqların sayı məhsuldarlığa təsir göstərən əsas amildir [3].

Çiyələkdə çiçəklər salxım şəklindədir. Bir çiyələk növündə nə qədər çox yarpaq varsa, o qədər çox çiçək salxımı vardır. Hər çiçək topasında 5-14 ədəd çiçək olur. Kolun çiçəkləməsi 25 gün, bir çiçəyin ömrü 4-6 gündür. Çiçəkləmə fazasından meyvənin yetişmə fazasına qədər 18-22 gün çəkir. Çiyələk bitkisində çiçək salxımı şəklini dəyişmiş gövdədir. Çiçəkləri ikicinsiyyətli və özübarlıdır. Çiyələyin özübarsız sortları da vardır.

Çiyələk meyvəsi yalançı meyvədir. Çiçəklər mayalandıqdan sonra sürətlə inkişaf edir. Hər mayalanmış nüvənin ətrafında ətli hissə meydana gəlir. Bir çiçək yatağında çoxlu giləmeyvə olur və bunlar bir-biri ilə üzvi əlaqədə olmadan sərbəst yerləşir. Buna görə də, çiyələk meyvəsi yığım giləmeyvə adlanır. Meyvələri yumru, uzunsov-konusvari formalı olub, rəngi açıq-qırmızıdan tünd qırmızıya qədər dəyişir [2].

Çiyələk sortları ilk dəfə Şimali Amerikada seleksiya yolu ilə əldə olunmuş, daha sonralar Avropaya gətirilmiş və becərilmişdir. Dünyada çiyələyin 10 mindən çox sortu vardır.

Azərbaycanda daha çox Madam Muto, Mısovka, Komsomolka, Talisman, Festival və Zenqa Zenqana çiyələk sortları yayılmışdır [1].

2017-ci ildə İngiltərədən respublikamıza 5 çiyələk sortu (Kristina, Florens, Fenella, Kupid, Flamenko) introduksiya edilmiş və Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Zərdabi adına Elmi-Təcrübə Bazasında sınaq sahəsinə əkilmişdir.

Aşağıda yeni introduksiya olunmuş çiyələk sortlarının pomoloji təsviri verilmişdir:

- **Kristina (Christine).**

İngiltərəli seleksioner Derek Jennings tərəfindən əldə edilmişdir. Meyvəsi konusvari formalı, parlaq narıncı qırmızı rəngli və iri olmaqla. Ləti möhkəm, əla dad keyfiyyətli və ətirlidir. Vertisillioz soluxma (*Verticillium dahliae*) və unlu şeh (*Podosphaera aphanis*) xəstəliklərinə qarşı davamlı, fitoftoroz

(*Phytophthora cactorum*) xəstəliyinə qarşı isə həssasdır.

➢ **Florens (Florence).** 1997-ci ildə seleksioner Late Midseason (National Institute of Agricultural Botany East Malling Research, İngiltərə) tərəfindən EM931 X EM972 formalarının hibridləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir. Meyvəsi **bərabər küt konusşəkilli** formalı, parıltılı narıncı-qırmızı və ya qırmızı rənglidir. Ləti bərk, şirin, şirəli, dadı xoşagələndir. Kolu tünd-yaşıl olub, yarpaq ayası iri və tünd yaşıldır. **Vertisillioz soluxma** (*Verticillium dahliae*) **və meyvə çürüməsi xəstəliklərinə qarşı davamlı, unlu şehə** (*Podosphaera aphanis*) **qarşı isə həssasdır.**

➢ **Kupid (Cupid).** 2002-ci ildə EM786 X EM701 formalarının hibridləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir (National Institute of Agricultural Botany East Malling Research, İngiltərə). Meyvəsi iri, enli konusvari formalı, parlaq narıncı-qırmızı rənglidir. Ləti bərk, ətirli və şirin dad keyfiyyətinə malikdir. Yarpağı tünd-yaşıl olub, iridir. Vertisillioz soluxma (*Verticillium dahliae*), fitoftoroz (*Phytophthora cactorum*), qara ləkə (*Colletotrichum acutatum*) və unlu şeh (*Podosphaera aphanis*) xəstəliklərinə qarşı davamlıdır.

➢ **Flamenko.** 2002-ci ildə Evitata sortunun və EMR 77 formasının hibridləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir (National Institute of Agricultural Botany East Malling Research, İngiltərə). Meyvəsi iri, yumru konusvari formalı, qırmızı-narıncı rənglidir. Ləti sıx, şirəli, çox şirin dad keyfiyyətinə malikdir. Yarpağı iri və tünd yaşıldır. Vertisillioz soluxma (*Verticillium dahliae*) xəstəliyinə qarşı davamlı, unlu şeh (*Podosphaera aphanis*) xəstəliyinə qarşı isə nisbətən həssasdır.

➢ **Fenella.** 2001-ci ildə ildə EM931 x EM972 formalarının hibridləşməsindən əldə edilmişdir (National Institute of Agricultural Botany East Malling Research, İngiltərə). Meyvəsi iri, konusvari formalı olub, parlaq qırmızı rənglidir. Ləti yumşaq, şirəli olub, şirin dad keyfiyyətinə malikdir. Kolu möhkəmdir, yarpağı iri, tünd yaşıl rənglidir. Məhsuldarlığı yüksəkdir. Vertisillioz soluxma (*Verticillium dahliae*) xəstəliyinə və unlu şeh (*Podosphaera aphanis*) xəstəliyinə qarşı davamlıdır.

İntroduksiya edilmiş çiyələk sortları müasir texnologiyaya əsasən 80x35 m əkin sxemi ilə tirə üzərində əkilmişdir. Sahənin suvarılması üçün müasir tipli damla suvarma sistemi qurulmuşdur. Vegetasiya dövrünün əvvəlində suvarılma həftədə 2 dəfə, yüksək temperatur şəraitində gündəlik 2 saat olmaqla həyata keçirilmişdir. Bundan başqa, sahədə mütəmadi olaraq alaq otlarına və ilbizlərə qarşı mübarizə tədbirləri aparılmışdır. Çiyələk yarpaqlarında müşahidə edilən qida çatışmazlığına qarşı aprel ayında Ditianon tərkibli Delan və 6%-li dəmir tərkibli Oligo Optimum İron mikroelementindən istifadə olunmuşdur.

İntroduksiya edilmiş çiyələk sortları üzərində fenoloji müşahidələr aparılmışdır və nəticələri cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1-də qeyd olunduğu kimi introduksiya olunmuş Kristin və Flamenko çiyələk sortları daha tez məhsula düşmüşdür. Florens çiyələk sortu digər sortlardan meyvəsinin daha iri olması ilə fərqlənmişdir.

Cədvəl 1

İntroduksiya edilmiş çiyələk sortlarının inişaf göstəriciləri

Sort	Çiçəkləmə			Meyvələrin yetişməsi	Meyvələrin orta çəkisi (qr)
	Başlanması	Sonu	Müddəti (gün)		
Kupid	07.04.2018	25.05.18	49	14.07.2018	3,5
Fenella	05.04.2018	21.05.18	46	12. 07.2018	4
Kristin	03.04.2018	19.05.18	47	10. 07.2018	4,5
Flamenko	03.04.2018	19.05.18	47	09. 07.2018	4,3
Florens	10.04.2018	27.05.18	48	10. 07.2018	5

İntroduksiya olunmuş bu çiyələk sortlarının hər biri respublikamızın torpaq-iqlim şəraitinə yaxşı uyğunlaşmış və gələcəkdə fermerlərə tövsiyə oluna biləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Z.M., Əliyev C.M. Meyvəçilik. Bakı, 2011. - 495-497 s. 2.T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Bahçecilik. Çilek yetiştiriciliği. Ankara, 2008. - 51 s. 3.Süzer S. Çilek yetiştiriciliyi. Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü, 2017. - s. 5 4.Yılmaz H. Çilek yetiştiriciliği. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Pamukkale Üniversitesi, 2017. - 58 s.

Культура земляники и новые интродуцированные сорта

Р.М.Эльдаров, Б.М. Эльдарова

В статье приведены данные о культуре земляники в целом, ареал ее распространения, дана информация о сортах земляники интродуцированных в нашу страну из Англии в 2017 году, включая их помологическое описание.

Ключевые слова: *земляника, сорта земляники, интродукция, агротехника.*

Strawberry plant and new ıntroduced strawberry varıetıes

R.M. Eldarov, B.M. Eldarova

In the article strawberry plant, area of spreading and introduced from England in 2017, as well as a pomological description of these varieties.

Key words: *strawberries, strawberry varieties, introductions, agrotechnics.*

bahar.eldarova@mail.ru

